

KAZAKLARA VE DİĞER TOPLULUKLARA KİRİL ALFABESİNİN KULLANDIRILMASINA DAİR N.İ.İLMİNSKI'NİN DÜŞÜNCELERİ

Özet: Makalemizde misyoner N.İ. İlminski'nin Kazakları Ruslaştırma yolundaki çalışmalarından bahsedilecektir. N.İ. İlminski, Rus olmayan halklar için misyonerlik amaçlı bir eğitim sistemi geliştirmiş. Sistemin özelliği halka yönelik olmasıydı. Yani eğitim her bir millete kendi dilinde verilecek ve bu özelliğiyle bölgelerde açılmış olan Rus okullarının medreselere nazaran beğeni kazanılacağı savunuluyordu. N.İ. İlminski'nin asıl gayesi, Orta Asya'daki Türkçe konuşan halkları küçük milletlere parçalayarak, onlara akraba olduklarını unutturmak, böylece İslamiyeti zayıflatmak ve akrabalarından ayrılan her bir küçük milleti Ruslaştırarak onlara Hıristiyanlığı kabul ettirmektir. İlminskiy ve diğer misyonerin bu konu üzerindeki çalışmalarını vermeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: misyoner, kiril alfabesi, Rus, medrese, milletler, hıristyan, islamiyet.

Nikolay İvanoviç İlminskiy, 1822 yılında Rusya'nın Penza vilayetinde Hıristiyan bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelmişti. Dindar biri olarak yetişmişti. 1846 yılında Kazan Din Akademisi'nden mezun olduktan sonra aynı akademide "Müslümanlık Karşıtı Bölümünde" (Protivomusulmanskoe otdeleniye) bölüm başkanı olarak çalıştı. Akademide Tatar ve Arap Dili derslerinin yanı sıra Teoloji derslerine girdi. 1847 yılında misyonerlik amacıyla kurulan Tercüme Komitesi'nin başkanlığına seçildi. Bu komitenin amacı Hıristiyanlıkla ilgili dinî kitapları Rus olmayan halkların diline aktarmaktı. İlminskiy 1858 yılında Orenburg Bölge Komisyonluğuna üye olarak seçildi. Bu döneme kadar misyonerlik faaliyetlerinde daha çok Tatarlar üzerinde duran İlminskiy, bundan sonra Kazaklara yönelmeye başladı. 1861 yılında, yakın arkadaşı olan Savelev'e yazdığı mektubunda bunu şöyle dile getiriyordu: "Ben size bir sırrımı söyleyeceğim, bugünlerde Tatarları eskisi gibi sevmiyorum. Artık bütün kalbimle Kazaklara yönelmeye başladım. Bundan sonra benim kiblem Kazan değil, Ural bölgesi olacak".

Onun bu "kible" değiştirmesinin sebebi Kazakların Tatarlara nazaran daha az dindar olmalarıydı. Çünkü Kazaklarda Tatarlardaki gibi dini fanatizm yoktu. Bu da onun misyonerlik işini kolaylaştırıcaktı. Orenburg Bölge Komisyonluğuna seçildikten sonra İlminskiy, Kazaklar hakkında araştırma yapmaya fırsat bulmuş ve bu karara varmıştı. 1861 yılında ilmî derecesi profesörlüğe yükseltelen İlminskiy'e Ural, Sibirya ve İdil bölgesindeki halkları,

özellikle Kazakları Hıristiyanlaştırma görevi verildi. 1872 yılında misyonerlerin merkezi haline gelen Kazan Öğretmenlik Seminaryası (Okul) başkanı oldu. Bu okulda Rusya'nın tüm bölgelerine misyonerler hazırlanıyordu. [1,37-39]

Kısaca hayatından bahsettiğimiz misyoner Nikolay İvanoviç İlminskiy, Rus olmayan halklar için misyonerlik amaçlı bir eğitim sistemi geliştirmişti. Sistemin özelliği halka yönelik olmasıydı. Yani eğitim her bir millete kendi dilinde verilecek ve bu özelliğiyle bölgelerde açılmış olan Rus okullarının medreselere nazaran beğeni kazanılacağı savunuluyordu. Bu sisteme göre Rus eğitimi bu halkların millî şeklini alacak, onların kalbine ve zihnine yerleşecekti. Bu okullardaki öğretmenler de aynı milletten tayin edilecekti. Sistemin asıl silahı milletin ana dili olacak, eğitim ana dilde verilecek, Rusça ise sadece bir ders olarak programda yerini alacaktı. Ancak öğrenciler Rusça öğrendikten sonra dersler bu dilde verilmeye başlanacaktı. Öğrencilerin Rusçayı kolay ve çabuk öğrenmeleri için ana dillerinin yazılışında Rus alfabesi kullanılacaktı. Bu bir taraftan öğrencileri Kur'an alfabesinden ve İslâm medeniyetinden uzaklaştıracaktı. [2,25-26]

Başlangıçta bu sisteme, yani eğitimin millî sıfat kazanmasına ve ana dilde yürütülmesine, birçok misyoner karşı çıktı. Onlara göre eğitimin Rusça olması ve programa onların millî yapısını ve kültürünü hatırlatacak hiçbir unsur sokulmaması lazımdı. İlminskiy'nin bu konudaki görüşleri daha derin ve daha da psikolojik yönlü idi. O bu mesele hakkında Pobedonostsev'e yazdığı mektupta şöyle demektedir: "Bizim gözümüzün önünde Çeremişler ve Çuvaşlar İslâmiyet'i kabul etmektedir. Eğer bunun önünü almazsak 50-100 yıl içerisinde onların hepsi Müslüman olacak ve İslâmiyet hakimiyetini kuracaktır. Böyle bir tehlikeye karşı bizim yapabileceğimiz tek şey Rus olmayan milletlerin Hıristiyanlığı kendi istekleriyle severek kabul etmesini ve onu öğrenmesini sağlamaktır. Bu ise sadece ana dille olur. [3, 7]

N. İ. İlminskiy, hem bu milletlere ana dilde eğitim verilirse Türk halklarının parçalanarak ortaya küçük milletlerin çıkacağını savunuyordu. Müslümanlar parçalandıktan sonra onların İslâm dinini öğrenmesine yardımcı olan Tatarların etkisi azalacak ve Müslümanlık da zayıflayacaktır. Böylece onları birleştiren esas ortadan kalkmış olacaktır. Böylece küçük milletlerin hayatı ise uzun sürmeyecek, onlar kendiliğinden Ruslara katılacaktır. İşte, İlminskiy'nin asıl gayesi, Orta Asya'daki Türkçe konuşan halkları küçük milletlere parçalayarak, onlara akraba olduklarını unutturmak, böylece İslâmiyet'i zayıflatmak ve akrabalarından ayrılan her bir küçük milleti Ruslaştırarak onlara Hıristiyanlığı kabul ettirmektir.

İlminskiy 21 Mayıs 1869 tarihinde Türkistan valisi Kaufman ile görüşerek Kazakları Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma plânını sundu. İlminskiy'nin bu plânı genel olarak şöyle özetlenebilir:

1. Rus sistemindeki Kazak eğitim işleri Kazakça yürütülmesi lazımdır. Okullarda dersler Kazakça okutulmalıdır. Kazakça resmî dil olarak

kullanılmalıdır. Bunun için ilk önce Tatarcanın Kazakça üzerindeki etkisini yok etmek lazımdır. Bunun en kolay yolu Kazakça için Kiril alfabesini kullanmaktır. Kazaklar Arap alfabesini kullandığı sürece onları Tatarlardan ayırmak pek mümkün olmayacaktır. Ancak bu işi stepin her tarafında aynı zamanda başlatılmaması lazım, hem bunu, yani Kiril alfabesine geçmenin lüzumunu halka Ruslar değil, o milletten birisi anlatmalıdır. Bu iş için İlminskiy'nin düşündüğü bir adam vardı; O Kazak aydını İbray Altınsarin'di. Milleti için canını vermeye hazır olan Altınsarin ile İlminskiy Orenburg'ta tanışmış ve orada iki sene beraber kalmışlardı. İbray Altınsarin'in saflığını, ilmî sevdiğini ve halkının da karanlıktan kurtulup ilim nuruyla aydınlığa kavuşmasını canı gönülden isteyen bir milliyetçi olduğunu fark eden İlminskiy, bu niteliklerinden faydalanarak onu Kazakçada Kiril alfabesinin kullanılmasını uygun buldu.

2. Kazakça ders kitaplarının hazırlanması: Bu kitapların ilk yıl içerisinde hazır olması ve ders kitapları hazır olana kadar yeni sistemdeki okulların açılmaması gerekmektedir.

3. Bu okullar açıldıktan sonra Altınsarin'i okuma yazma bilmeyen bir köye göndermek lazım. Orada Altınsarin'in okul açması gerekir. Halk, Kiril alfabesini kabul etme fikrinin Rusların işi olduğunu anlamamalıdır. Bundan dolayı bu okulu İbray Altınsarin sanki kendisi açmış gibi gözüksün, ama Rus idarecileri tarafından sürekli kontrol altında tutulsun. Ancak bu gizli olmalıdır.

4. Başlangıçta bu yeni sistemde sadece bir tane model okul açılmalıdır. Bu okulun İbray Altınsarin'in okulu olması plânlandı. Sonra onun yeni sisteme göre eğitim almış talebeleri yurdun çeşitli yerlerinde okullar açması düşünülüyordu. Bir taraftan İbray Altınsarin'i de cömertçe ödüllendirmek ve ona maddî imkânlar sağlamak lazımdı.

5. Verniy'daki (Şimdiki Almatı) Hıristiyanlığı kabul eden Kalmuklara bu dinin esasları Kazakça öğretilmelidir. O zaman onlar da Kazakların Hıristiyanlığı kabul etmesinde etkili olacaktır. [3,14-17]

19. yüzyılda Kazak topraklarında resmî dil olarak Tatarca kullanılıyordu. Çünkü göçmen ve yerli halka İslâmiyet'i öğretmek için gelen mollaların çoğunluğu Tatar'dı. Stepte açılan okullarda da eğitim Tatarca idi. İlminskiy'nin de üye olduğu Orenburg Bölge Komisyonluğu Kazaklardaki bu Tatar etkisini ortadan kaldırmak için Kazakların millî unsurlarını kullandı. Bunun için ilk önce Kazakçanın önemini arttırmak gerekiyordu. Bundan dolayı resmî yazılar Kazakça yazılmaya başlandı. Ural'da Rus sisteminde dört okulun açılması kararlaştırıldı. Bu okullarda Rusça ve Kazakça okutulacaktı. İslâm dini derslerinin program dışında ek ders olarak alınmasına izin verildi. İlminskiy Kazak çocukları için "Samouçitel Russkoy Gramotı Dliya Kirgiz" (Kazaklara endi -Kendine Rusça Okuma Yazmasını Öğreten Kitap) adlı ders kitabı hazırladı. [3,7-10]

İlminskiy gayelerinin gerçekleşmesi için Kazak köylerinde de okulların açılmasını talep etti. Ancak bu okulların küçük ve sade olması gerekiyordu. En

önemlisi de onlar Hükûmetin açtığı okullar gibi değil, köy okulları özelliklerini taşımaları, ancak burada da Kiril alfabesi ile Kazakça okutulmalı idi. Eğer okul, köy okuluna benzerse köy halkı ona sahip çıkarak, ona yardım eder ve orada okutulan Kiril alfabesine tepki göstermezdi. Bununla birlikte öğrencinin isteğine bağlı olarak İslâm dini dersleri de okutulabilirdi. Ancak din derslerinin Tatarca olması lazımdı. İlminskiy din derslerinin hiçbir zaman Kazakça yapılmamasına dikkat edilmesini istiyordu. Eğer din dersleri Kazakça yapılırsa Kazak dili kuvvet kazanır ve halk İslâmiyet'e karşı daha da büyük ilgi göstermeye başlar. Bu ise Müslüman olan Türk halklarının birleşmesini sağlardı. İlminskiy'ye göre, din dersleri Arap alfabesiyle Tatarca yürütülmeye devam edilmeli, ama Rusların sistemine göre eğitim her milletin ana dilinde yürütülmelidir.

Rus misyonerleri plânlarını gerçekleştirebilmek için önce Kazaklardan başlamayı düşündü. Onlara göre Tatarlar ve Özbeklere nazaran göçebe Kazaklar İslâm dinini pek iyi bilmiyorlardı. Onun için onları dinlerinden ayırmak ve Ruslaştırmak, arkasından Hıristiyanlığı kabul ettirmek kolay olacaktı.

Bu planı aldıktan sonra Vali Kaufman, Türkistan bölgesindeki eğitim sistemini ona göre düzenlemeye başladı. Bölgede açılan okullara İlminskiy'nin talebeleri öğretmen veya müdür olarak davet edildi. Ostroumov, Voskresenskiy ve Miropiyev, İlminskiy'nin gönderdiği ilk talebeleriydi.

1864 yılında İlminskiy'nin istediği gibi Ibray Altınsarin'in okulu Torgay'da açıldı. [4,840] Ibray Altınsarin Kazakların Kiril alfabesine geçmesini onların gelişmesi ve Batı dünyasıyla tanışması açısından yararlı olacağını düşünüyordu, ancak İlminskiy'nin plânladığı gibi bununla dinden kopma hedefine ulaşmayı düşünmüyordu. Sovyet döneminde Kazak aydınları Kazakçadaki Kiril alfabesini hazırlayanın Ibray Altınsarin olduğunu savunuyorlardı. Oysa onu hazırlayan İlminskiy'di.

Kazak Türkçesini Arapçadan ve Tatarcanın etkisinden kurtarmak fikri gerçekten de Prof. N. İlminskiy'nin misyonerlik siyasetinin ürünü idi. N. İlminskiy, Kazakları İslâm medeniyetinden uzaklaştırma fikrini açık olarak ifade edemeyeceğini çok iyi biliyordu. Kazak cemiyeti için İslâm medeniyetinin kökeninin alfabeyle ilgili olduğunu, hürriyetsiz halkları dininden ayırmak için ilk önce onların alfabesini, eğitiminden uzaklaştırmak gerektiğinin farkındaydı. Kazak cemiyetindeki Arap yazısı ile yazılan eserlerin hepsini "Tatarca", "karışık dilli", "temiz değil", Arapça-Farsça karıştırılmış olarak nitelendirip, Kazakların eski yazı dili diye adlandırılan halk diline karşı koydu. Birini kötüleyip, ikincisini övdü.

Genel olarak alfabe, bir dinin sembolü ve hatırasının sonucu gibi hizmet ifa eder. Yani alfabe, tarihî bir kalıp gibidir. Bir halk, başka bir halkın dinini kabul ettiği anda alfabesine de ortak olur.

Şayet, bir mucize olur da, Rusya'ya bağımlı değişik dinlere mensup

kavimler ani olarak Hıristiyanlığa geçerse, o zaman Rus alfabesi de çok kolay şekilde bu kavimlere benimsetilebilirdi. Ancak onlar şu anda değişik dinlere mensup oldukları için Rus alfabesi oralarda yaygın olan Arap alfabesi ile baş edemez. Eğer şu veya bu düşüncelerden dolayı bu kavimlere Rus alfabesini kabul ettirmek gerekirse, onların Rus alfabesine karşı sempatilerini sağlayacak bir zemin hazırlamak gerekir. Din değiştirmeyeceklerini dikkate alarak, başka bir sebep bulmak gerekirdi. Çok geçmeden bu sebep de bulundu; bu da ses yazılım üstünlüğü idi. Arap alfabesi, Tatar dillerinin ünlülerinin işaret edilmesi bakımından eksik olduğu için, ünlü seslerden zengin olan Tatar dilleri için kullanımının son derece zor olduğu ileri sürüldü. [5,175]

Böylece N. İlminskiy, Arap harfleri Türk dillerinin, aynı zamanda Kazak Türkçesinin ses sistemini, özellikle ünlü seslerini göstermekte yetersizdir; diyerek, Kazak aydınlarını inandırmaya çalışmıştır. Kazakların eski edebî dilinin oluşma sisteminde rastlanan, a) arkaik belgeler, b) Karluk-Uygur, b) Oğuz-Kıpçak, c) Kıpçak unsurları, g) orfografik kuralların hepsini Tatarlara ait, olduğu üzerinde durarak “Kazakların” olmadığını ifade eder. Bu iddiaya inanan bazı Kazak aydınları Kazakların eski yazı dilini “Tatarcılık”, “Arapçılık” terimleriyle adlandırarak tezyif etmeye başladı.

N. İlminskiy ilk defa Kazak Türkçesi metinlerini Rus harflerine çevirerek, Rus harflerine geçişin ilk denemelerini yaptı. Buradaki hedefi, Rus alfabesini Kazak aydınlarının zihnine yerleştirmek, böylece, Arap alfabesini “kullanılmaz” hâle getirip, Kazak toplumunu İslâm kültürü ve edebiyatından uzaklaştırmak idi. Bu Prof. N. İlminskiy’nin şu sözlerinde iyice anlaşılmaktadır: “Bizde, Rusya’da da net biçimde tek alfabenin kullanılması değişik kökenli vatandaşlarımızın Ruslarla kaynaşmasına sağlayamayacak, ta ki, onlar bizimle Hıristiyanlığı paylaşmıyaya kadar. Bana göre değişik dinlere, kökenlere mensup ve kendilerine özgü dini alfabeleri bulunanlar, meselâ Tatar-magometler veya Lamay-Buryatlar gibi istediğiniz kadar araç sunsanız dahi, Rus alfabesini tümü ile kabul etmeyeceklerdir. Bizim yabancı kökenli bütün vatandaşlarımız köylü Rus halkı gibi dünyayı dinî açıdan tanıma eğiliminde ve dinî duygularla hareket etmektedirler.

N. İlminskiy’nin Kazak Türkçesi seslerini Rus alfabesindeki harflerle sunması o kadar başarılı olamadı. Arap alfabesindeki harfler ünlü sesleri vermekte zayıf kaldığı gibi, Rus alfabesi de ünsüz sesleri simgelemekte yetersizdi. Grigorev bu konuda İlminskiy’e yazdığı mektubunda şöyle der:

“Siz, geçen yıl Kazan Üniversitesi “Zapiski’de” (Notlar) yayınlanan Kırgızca öğrenme Malzemeleri’ni ve daha evvel Arkeoloji Kurumu “İzvestiya” (Haberler) adlı yayın organında yayımlanan “Kırgızlarda Et Parçasının Paylaşılması” makalelerinizde Kırgız transkripsiyonu için Rus alfabesini kullanmıştınız. Siz bunu Kırgızlarda kullanılan Arap-Tatar alfabesinin “ başta ünlü sesler olmak üzere Kırgız seslerini net veremediği” gerekçesi ile yapmıştınız. Bildiğiniz üzere, Kırgızlarda ve Müslümanlarda ortak olarak

Rus alfabesinin kullanılmasının Rusya'ya ve Kırgızlara da çok yararı olacağını düşündüğümü ve bunun olmasını ne kadar istediğimi bilirsiniz. Ancak, âdil olmak, hatta Arap alfabesi açısından âdil olsun diye söylüyorum Siz, gördüğüm kadarıyla Arap alfabesini tezyif etmiş, küçük düşürmüşsünüz. Bunları takiben, Rus alfabesini Kırgızlar arasında kullanıma sokmak için şunlardan birini yapmak gerekir: Ya hiç değişiklik yapmadan olduğu gibi sunmak veya acayıplığı ve yeniliği ile göze batmayacak bir şekilde kullanımı basit ve sıradan eklemelerle sunmak. Siz ise affedersiniz, hiç gerek yokken Rus alfabesini Lâtin harfleri ile süslemişsiniz: ve alfabeyi bu ve diğer değişikliklerle günümüzün pratiğinde kullanılmasını zorlaştırmışsınız. Siz, Rus-Kırgız alfabenizi hazırlarken sadece ilim adamları topluluğunun taleplerini yerine getiren ve onların gönlünü almak için çalışan ve odasından dışarı çıkmayan bir ilim adamı gibi davranmışsınız. Bu açıdan çok da başarılı oldunuz. Sizin alfabenizi ilim adamları topluluğu kusursuz bulacaktır ve yüksek puan vereceklerdir. Ama siz, bu alfabenin pratikte Kırgızlar tarafından kullanılması mümkün diye düşünüyorsanız, çok yanılıyorsunuz. Bu alfabeyi öğrenmek ve kullanmak Kırgızlara, Sayın Betling ve Sayın Shegren tarafından Yakut ve Osetinler için hazırlanan o mükemmel eğitim malzemeleri ile bile zorlanacakları gibi Kırgızlar da zorlanacaklar. [5,160]

İlminskiy'e göre, Arap alfabesi Müslüman kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır, bu yüzden Ortodoks külliyatı için hiç de uygun değildir. İlminskiy'nin hazırladığı Rusça temelli alfabeden kuşkulanan Grandük Constantine'e açıkladığı gibi "alfabeyle de olsa İslâmî arabizme kendimizi teslim etmemek için Rusça harflere döndük." İlminskiy Moğol yazısını Budist kültürün bir parçası olarak görüyordu ve onun da kullanılmasına aynı sebepten dolayı karşı çıkıyordu. "Hıristiyan-Buryat yazısı" diyordu "Rus harfleriyle olmalıdır." Rusça olmayan her dil için Rus temelli alfabe, İlminskiy sisteminde önemli bir unsur haline gelmişti. Kendisi Tatarlar için alfabe uyarlamış ve başka birçok dil için alfabe icat etmeye yardım etmişti. İlminskiy, kendilerine has bir yazısı olmayan dillerle, kendilerine has bir yazı sistemi olan (Arap veya Moğol temelli) hem de zengin bir edebiyata sahip olan diller arasında ayırım gözetmiyordu.

İlminskiy'nin Rusça transkripsiyonunu savunması, bilim adamlığından aktif bir misyonerliğe geçişinin açık bir göstergesiydi. [6,136]

Daha muhafazakâr misyonerler, Müslümanların Ortodoks kitaplarını okuma yollarını kapattığı düşüncesiyle İlminskiy'nin alfabesine karşı çıkıyorlardı. İlminskiy ise, Müslümanların Ortodoks kitaplarını zaten okumadıklarını, ama mühtedilere Arap alfabesini öğretmenin, İslâm'a giden "tehlikeli" yolları açacağını ileri sürüyordu.

Üstelik İlminskiy, Rus alfabesinin tamamen dilsel bir temele dayandırılarak pek çok yerel dil için uygun bir hale getirildiğine inanıyordu. Ünlüler yönünden yetersiz olan Arap alfabesinin ünlülerin bol olduğu Türk dilleri için elverişsiz olduğunu düşünüyordu. Bu ünsüz eksikliğinin siyasî ve

kültürel imaları vardı. Ünlülerin gösterilmesindeki görsel farklılığın önemli ölçüde az olması sebebiyle, Arap alfabesi Türk dillerini karşılıklı anlaşılabilir kılıyordu. Von Mende'ye göre İlminskiy alfabelerini ... Türkçe konuşan halkları, lehçeleri işleme yöntemiyle birbirinden tecrit etmek için hazırlamıştı. Yine de İlminskiy'nin bu konudaki esas amacı politikten ziyade dinî idi. O, alfabesini, Müslüman halkları birbirinden ayırmaktan ziyade, Müslüman Tatarlarla Ortodoks olanlar arasındaki “bağları koparmak” için hazırlamıştı. [6,137]

Meselâ, 1873 yılında Rus olmayan Müslüman okulları için yeni ders kitaplarını gözden geçirirken, İlminskiy, Tatar dilleri için Rus alfabesinin Arap alfabesinden daha uygun olmasına rağmen, “halihazırda Rus alfabesinin kullanımının yeterince olgunlaşmadığını” ileri sürmüştü. İlminskiy, bir halkın sebatla Müslüman kaldığı müddetçe Arap alfabesine sıkı sıkıya sarılacaklarını ve başka bir alfabeyi reddedeceklerine inanıyordu. ... İlminskiy, sadece Rusça temelli bir alfabenin, Kazak Türkçesinin Tatar Türkçesi tarafından yutulmasını önleyebileceğine; bu yüzden de Ortodoks adına Kazakların “korunması”na yardım edileceğine inanıyordu. [6,138]

İlminskiy'nin, her yerli dil için hususî bir transkripsiyon uyarlama yönündeki ısrarı, Rus milliyetçilerin amansız muhalefetiyle karşılaştı. Milliyetçiler bunu, böl ve yönet politikası olarak görmek yerine, birbirinden farklı yazı sistemlerinin Rus devletinin birliğine engel teşkil edeceğini düşündüler. 1876'da, bütün yerli diller için, idarî işlemleri basitleştirecek ve “devlet dilimizi öğrenmeyi kolaylaştıracak” standart bir Rus alfabesini savunan Kaufman, Türkistan yerli halkının eğitimi için hazırladığı plânda yazı sistemi sorununu ortaya attı. Neticede konu St. Petersburg Şarkiyat Fakültesine havâle edildi ve Kaufman'ın plânı üçe karşı yedi oyla onaylandı. ... Fakat İlminskiy geri adım atmadı. yerli dillere uyarlama yapılmaksızın [kabul edilecek bir] Rus alfabesinin Arap alfabesi karşısında bir ilerleme sağlayamayacağı ve bunun yerli halkı Rus alfabesine yaklaştırmayacağı yönündeki görüşlerini tekrarladı. ... Kazan Tercüme Heyeti, İlminskiy'den mülhem her dil için yazı sistemlerini kendi işlerinde kullanmaya devam etti; buna rağmen Türkistan ve diğer bölgelerde standart Rus alfabesinin öğretimi yönünde çeşitli girişimlerde bulunuldu, ama az bir başarı sağlanabildi. Örneğin, 1905'te Arap alfabesi Türkistan'ın tamamında üstün geldi.

Şarkiyatçı V. V. Radloff, tek bir yazı sisteminin “bu halklar arasında kesinlikle daha yakın bir ilişkiyi de beraberinde getireceği” için siyasî olarak tehlikeli olacağı sebebiyle İlminskiy'nin yaklaşımını destekliyordu. [6,138]

Konstantin P. Pobiedonostsev ile yaptığı gizli bir muhaberede Nikolay İlminskiy, Kırım Bahçesaray'da İsmail Bey Gaspıralı'nın, Müslüman aydınlanmasını yaymak, İslam ideallerine Avrupa aydınlanması rengi vermek, Rusya'daki bütün Müslümanları birleştirmek ve dayanıştırmak için ve daha da önemlisi Rusya'daki bütün Türk hakları için Osmanlı Türkçesini umumî dil haline getirmek için bütün gayretini seferber ettiğini yazıyordu. “Bu, Gaspıralı

ve hareketinin, Tatarlara ve muhtemelen Türkistanlılara Avrupa eğitimini getirmek istediği anlamına gelmektedir” diye yazıyordu misyoner İlminskiy, “fakat Rusya'nın aracılığı olmaksızın” [7,131]

N. İ. İlminskiy'den sonra da Kazak metinlerini Rus harfleri ile simgelemenin örneklerini V. V. Radloff, I. Altınсарın, V. Katarinskiy vs. yapmış oldular. Fakat bu örneklerin hepsinde ortak eksiklik Kazak Türkçesi fonetik sistemini iyi bilmekten kaynaklanan ortak eksiklikler bulunuyordu.

Kazaklara Rus alfabesini kabul ettirme fikri, çok önceleri Rus alimleri tarafından ortaya atılmıştır. Onlar Kazakları kısa bir zaman içerisinde Tatarların etkisinden çıkarmak ve Çağatay dili geleneğinden uzaklaştırmak istiyorlardı. Bunun için en önemli şeyin, Kazakları Rus alfabesine geçirmek olduğunu düşündüler. Bu düşünce doğrultusunda İlminskiy 1847 yılından itibaren misyonerlik faaliyetlerde çalışmıştır. İlminskiy Rus olmayan halklar için misyonerlik amaçlı bir eğitim sistemi geliştirdi. O ayrıca Rus olmayan milletlere ana dilde eğitim verilirse, Türk halklarının parçalanarak ortaya küçük milletlerin çıkacağını savundu.

Fakat yapılan bunca işe rağmen Kazaklar kolay kolay Kiril alfabesini kabul etmedi. 1910'lu yıllara kadar “Töte Jazuv” denilen Arap grafiğine dayanan alfabe kullanıldı. 1910'dan sonra Ahmet Baytursınoğlu'nun ıslah ettiği Arap alfabesi temelindeki yeni Kazak alfabesini kullanmaya başladılar. Baytursınov'un hazırladığı alfabe 1929'a kadar kullanıldı. 1929 yılında Kazaklar Latin alfabesine geçtiler. Fakat Latin alfabesinin de ömrü uzun olmadı. İlminskiy ve Çarlık Hükümetinin hayal ettiği Kiril alfabesi ancak 1940'tan sonra kullanılmaya başladı.

Kaynakça:

- 1 Mirzahmetov M. Kazak Kalay Orıstandırıldı. Almatı. 1993.
- 2 Zenkovskiy S.A. Rusyada Pan-Türkizm ve müslümanlık. (Çev:İ.Kantemir) İstanbul, 1988.
- 3 Zamenskıy P.V. Uçastiye N. İlminskogo i delo inarodçeskogo obrazovaniye v Turkestanskome krae. Kazan.1900.
- 4 Süyınşalıyev N. Kazak edebiyatının Tarihi. Almatı. 1991.
- 5 Kazak tili jönindeki revalyutsyadan burıngı zertteuler. Almatı. 1993.
- 6 KRIENDLER I. *Educational Policies Toward the Eastern Nationalities in Tsarist Russia. A Study of Ilminskiis Sistem* Columbia Univ. Жарияланбаған кандидаттық жұмыс.
- 7 ALLWORTH E. A. “*The Modern Uzbek*” Hoover Institution Press. California. 1990.

Ауелбекова Ш.

*СДУ қауымд.проф., Сулейман Демирель университеті, Қаскелен,
Қазақстан*

**ҚАЗАҚТАРҒА ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ҚАУЫМДАСТЫҚТАРҒА КИРИЛ
АЛФАВИТІН ҚОЛДАНДЫРТУҒА ҚАТЫСТЫ
Н.ИЛЬМИНСКИЙДІҢ ОЙЛАРЫ**

Аңдатпа: Мақалада миссионер Н.И. Илминскийдің қазақ халқын орыстандыру жолындағы іс әрекеттері жайында баяндалады. Ол бұратана халықтарға арнап, миссионерлік мақсатта білім беру жүйесін ойлап тапты. Бұл жүйенің ерекшелігі халыққа жақын болуы еді. Білім беру жүйесі әр ұлттың өз тілінде жүргізіледі, осы мақсатта жер жерде ашылған орыс мектептерін медреселерге қарағанда халық қолдайды деп ойлады. Міне, Ильминскийдің негізгі мақсаты, Орта Азиядағы түрікше сөйлейтін халықтарды майда ұлттарға бөліп, олардың бір біріне туыс екендігін ұмыттырып, осылайша ислам дінін әлсіретіп, туысқандарынан айрылған майда ұлттарды орыстандырып, шоқындыру еді. Осы мақсатта күрескен миссионерлердің еңбектерін беруге тырыстық. Бірақ өмір латын әліпбиіне ұзақ болған жоқ. Кириллица алфавитінің патша үкіметі армандаған, бірақ 1940 кейін қолданыла бастады.

Кілт сөздер: миссионер, Н.И. Илминский, медресе, ислам діні, ұлт.

Auyelbekova Sh.

PhD assist.prof., Suleyman Demirel University, Kaskelen, Kazakhstan

**REFLECTIONS BY N. ILMINSKY ON USING THE CYRILLIC BY
KAZAKHS AND OTHER NATIONALITIES (PEOPLES, SOCIETIES)**

**Abstract: The present article tells about work, done by the
missionary**

N.I. Ilminski to russianize Kazakh people. He created his educational system for missionary purposes. The main feature of the system was to come closer to the people. Education of each nation is carried out in its national language, thus it was believed, that native people would rather support schools in Russian than madrasah. The main aim of N.I. Ilminski was to split up Turkish speaking nations in Middle Asia into smaller parts, causing people to forget their kinship, and in this way to weaken Islam religion in order to russianize and christianize them. We attempted to reveal the works of the missionaries, who struggled for it. But the Latin alphabet did not last long. The Cyrillic alphabet, which Ilminskiy and the Tsarist Government imagined, was used only after 1940.

Key words: missionary, N.I. Ilminski, national language, Islam, christianize.